

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ-КВАЗІКОМПОЗИТІВ У ПСИХОЛОГІЇ

PECULIARITIES OF QUASI-COMPOSITES FUNCTIONING IN PSYCHOLOGY

Самойленко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5040-8740

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

Статтю присвячено типологічному, словотвірному та ономасіологічному аналізу термінів психології. Велику групу термінів у психології складають терміни, які утворилися шляхом поєднання кореневих терміноелементів грецького та латинського походження. Цей спосіб є основним шляхом побудови термінів у сучасній медичній термінології, що ще раз підтверджує тезу про наближеність сучасної психології до медичних наук, отже, її термінологічний апарат цієї науки не став виключенням. Досить часто використання словотвірних конструкцій грецького та латинського походження при творенні нових слів сприяє появі так званих квазікомполітів, складних слів, які не можуть бути розгорнуті в одиничній синтаксичній рівня мовної системи.

Описано 4 групи квазікомполітів: 1) лексеми з формантом **-френ**; 2) квазікомполіти з терміноелементом **-фобія**; 3) складні слова з компонентом **-манія**; 4) лексеми з компонентом **-філія**. Ономасіологічні моделі з компонентом **френ-** характеризуються найбільшим різномаяттям, порівняно з іншими термінами-квазікомполітами в психології, можна визначити такі ономасіологічні моделі: «кількість + об'єкт», «якість + об'єкт», «об'єкт + наука». Варто звернути увагу на той факт, що квазікомполіти належать до інтернаціональної лексики, тобто активно функціонують у більшості сучасних мов.

Найчисельнішою є група квазікомполітів з конструктом **-фобія**. Отже, найпоширенішим терміноелементом грецького походження у психології є **-фобія**, найменш продуктивним **-френ**. Найпоширеніша ономасіологічна модель – «каузатив + стан». Необхідно зазначити, що число лексем з цими компонентами не є сталим, постійно з'являються нові реалії дійсності, тому сьогодні вже можна говорити про **інтернет-манію**, **інстаграм-манію**, **тік-токманію**, ці терміни не просто зустрічаються в медіатекстах, а поступово стають частиною термінологічного апарату науки психології та психіатрії. Перспектива подальших розвідок полягає у ретельному ономасіологічному аналізі існуючих термінів психології та дослідженні новоутворень, які поступово збагачують та розширюють існуючий термінологічний апарат.

Ключові слова: психологія, терміни, словотвірні конструкції грецького та латинського походження, квазікомполіти, ономасіологічна модель, ономасіологічна ознака, ономасіологічний базис.

The article is devoted to typological, word-formational and onomasiological analysis of psychological terms. A large group of terms in psychology are terms that were formed by combining root terminological elements of Greek and Latin origin. This method is the main way of constructing terms in modern medical terminology, it is the fact which again confirms the thesis that modern psychology is close to medical sciences, therefore, the terminological apparatus of this science is not an exception. Quite often, the use of word-forming structural components of Greek and Latin origin when building new words leads to the emergence of so-called quasi-composites, compound words that cannot be expanded into a unit of the syntactic level of the language system.

Four groups of quasi-composites are described: 1) lexemes with the formant **-френ**; 2) quasi-composites with the term element **-фобія**; 3) complex words with the component **-манія**; 4) lexemes with the component **-філія**. Onomasiological models with the component **френ-** are characterized by the greatest diversity, compared to other quasi-composite terms in psychology, the following onomasiological models can be defined: «quantity + object», «quality + object», «object + science». It is necessary to pay attention to the fact that quasi-composites belong to the international vocabulary, so that they actively function in most modern languages.

The group of quasi-composites with the root **-фобія** is the most numerous. So, the most common term element of Greek origin in psychology is **-фобія**, the least productive is **-френ**. The most common onomasiological model is «causative + state». It should be noted that the number of lexemes with these components is not constant, new realities of reality are constantly appearing, therefore today we can speak about **інтернет-манія**, **інстаграм-манія**, **тік-токманія**, these terms are not just found in media texts, but gradually become parts of the terminological apparatus of the science of psychology. The prospect of further investigations consists in a thorough onomasiological analysis of the existing terms of psychology and the study of new formations that gradually enrich and expand the existing terminological apparatus.

Key words: psychology, terms, word-building elements of Greek and Latin origin, quasi-composites, onomasiological model, onomasiological sign, onomasiological basis.

Медичні терміни української мови постійно знаходяться в центрі уваги лінгвістів [1; 2; 3; 4]. Досліджуються запозичені та власне українські терміни, їх етимологія, особливості використання

та функціонування, але ономасіологічні моделі лишаються не проаналізованими певним чином, а саме визначення ономасіологічних моделей сприятиме оптимізації укладання медичних тер-

мінологічних словників, про що зараз ведеться багато дискусій. Отже, **мета** нашого дослідження полягає у типологізації та визначенні ономасіологічних моделей термінів-квазікомпонентів, які зустрічаються у сучасній психології.

Як і будь-яка наука, психологія має свій термінологічний апарат, тісно пов'язаний з давньогрецькою та давньоримською термінологією. Сама назва психології походить від імені героїні грецького міфу Психеї, ім'я якої можна перекласти як душа, дихання, саме тому назву цієї науки можна перекласти як «вчення про душу». У грецькому мистецтві душа представлялася в образі метелика або молодої дівчини з крилами метелика. Саме цю душу-метелика греки визначили в супутниці крилатому Еросу (бог кохання, уособлення любові і сексуальності), якого також називали як Ерот, Купідон або Амур. Найбільшу популярність придбав казковий сюжет відносин Психеї і Амура античного автора Апулея (II ст.).

Отже, досить поширеними у психології є терміни, пов'язані з міфологією, казками та легендами: **комплекс Електри**, **Едіпов комплекс**, **комплекс Мадонни-повії**, **комплекс Попелюшки**.

Велику групу термінів у психології становлять терміни, які утворилися шляхом поєднання кореневих терміноелементів грецького та латинського походження. Цей спосіб є основним шляхом побудови термінів у сучасній медичній термінології, що ще раз підтверджує тезу про наближеність сучасної психології до медичних наук, отже, й термінологічний апарат цієї науки не став виключенням. Досить часто використання словотвірних конструкцій грецького та латинського походження при творенні нових слів сприяє появі так званих квазікомпонентів, складних слів, які не можуть бути розгорнуті в одиниці синтаксичного рівня мовної системи.

Можна визначити наступні групи термінів-квазікомпонентів, які використовують елементи грецько-латинського походження

Терміни зі словотвірним компонентом – **френ** (у перекладі розум) **олігофренія** («кількість + об'єкт»), **шизофренія** («якість + об'єкт»), **гебефренія** («якість + об'єкт»), **френологія** («об'єкт + наука»), **циклофренія** («якість + об'єкт»), **олігофренопедагогіка** («об'єкт + наука»): *Від інших форм недоумства олігофренія відрізняється тим, що вона є не зниженням інтелекту й інших функцій психіки, як це буває при інших психічних захворюваннях, а їх первинним недорозвитком.* <https://buklib.net/books/31195/>

Ономасіологічні моделі з компонентом **френ** характеризуються найбільшим різноматтям,

порівняно з іншими термінами-квазікомпонентами в психології.

Терміни з компонентом –**фобія** (**аблютофобія** – страх купання, прання або чищення, **агірофобія** (дромофобія) – страх вулиць, перетинати вулицю, **агорафобія** – страх простору, відкритих місць, площ, натовпів людей, ринків, **аграфобія** (**контрелтофобія**) – страх сексуальних домагань, **айлуорофобія** (**галеофобія**, **гатофобія**) – страх кішок, **айхмофобія** – страх гострих предметів **аквафобія** – страх води, **акрібофобія** – страх не зрозуміти прочитаний текст **акрофобія** – страх висоти, **алгофобія** – страх болю, **апекдиктофобія** (**апендицитофобія**) – нав'язливий страх апендициту, **аллодоксофобія** – страх перед думкою оточуючих, **амаксофобія** – нав'язливий страх перед поїздом або вже в процесі водіння колісного транспорту, **аміхофобія** – надмірний страх ушкодження шкіри, наприклад, подряпинами, **андрофобія** – страх чоловіків, **антофобія** – страх квітів, **антропофобія** – страх людей або компанії людей, форма соціальної фобії, **аніфобія** – страх бджіл, ос; окремий випадок зоофобії, **арахнофобія** – страх павуків; окремий випадок зоофобії, **астрафобія[en]** (**астрапофобія**, **бронтофобія**, **кераунофобія** або **тонітрофобія**) – страх грому та блискавок, **атіхіфобія** – страх зробити помилку, **аутофобія** – страх самотності, залишатися на самоті, **аерофобія** (**авіафобія**, **авіатофобія**) – страх польотів, **апейрофобія** – страх нескінченності, **батофобія** – страх глибини, пучини, **вермінофобія** – страх бактерій, мікробів, заразитися, **венустрофобія** – страх красивих жінок, **галеофобія**, **галітофобія** – страх неприємного запаху з рота, **гаптофобію** (**афефобія**, **гаффефобія**, **гафофобія**, **гапнофобія**, **гаптефобія**, **тіксофобія**) – страх дотику оточуючих людей, **гексакосіюгексаконтагексафобія** – страх числа 666, **гелеофобія** – страх сонця, сонячного світла, **гелотофобія** – страх виявитися об'єктом гумору, насмішок, **гемофобія** (**гематофобія**, **гемафобія**) – страх крові, **генофобія** – страх сексу, сексуальних контактів, **геронтофобія** (**гераскофобія**) – страх або ненависть до літніх людей або до власного старіння, **герпетофобія** – страх рептилій, плазунів, змій; окремий випадок зоофобія, **гетерофобія** – страх протилежної статі, **гефірофобія** – страх мостів, **гідрозофобія** – страх спитіти, **гідрофобія** – специфічний симптом, який виникає виключно у хворих на сказ, **гілофобія** (ксілофобія, ніктогілофобія, хілофобія) – страх лісу, заблукати в лісі, **гімнофобія** – страх наготи, **гінекофобія** (гінефобія, гінофобія) – страх жінок, **гіпенгіофобія** – страх взяти на себе відповідальність,

гіпнопомонстресекіпедалофобія – страх перед складними або довгими словами, **гіпнофобія** – страх коней; окремих випадок зоофобія, **глоссофобія** (пейрафобія) – страх публічного виступу, **гнозіофобія (епістемофобія)** – страх знання/пізнання, **гомофобія** – страх або ненависть до людей гомосексуальної орієнтації, **гравідофобія** – страх зустрічі з вагітною, вагітності, **граматофобія** – страх функціональної неграмотності, боятися бути осміяними в зв'язку з цим. **філофобія** – страх закохатися, **фобофобія (фобіофобія)** – страх фобій (страхів), появи симптомів страху, страх зазнати переляку, **хемофобія** – страх хімії, **хронофобія** – страх часу. Наприклад, **Фагофобія класифікується як специфічна фобія і відповідно до класифікації DSM-IV відноситься до категорії «інші фобії».** **Фагофобія може привести до страху їжі, недоїдання і втрати ваги.** <https://my.facebook.com/kolosimy.kyiv/photos/a.204896803654844/972109250266925/?type=3>

Усього відомо майже 600 фобій, кількість яких постійно змінюється. Квазікомпозиції з коренем -фобія відносять до ономаціологічної моделі «каузатив + стан», корінь **-фобія** виконує функцію ономаціологічного базису стан.

3) Терміни, що містять компонент **-манія**: *Не потрібно забувати, що російська плутоманія в політиці формувалася і вихідцями з України. Я думаю, що їх частка в політиці достатньо велика. Джерело: Facebook Миколи Княжицького.* Слова з терміноелементом **-манія** зустрічаються набагато рідше, ніж зі словотвірним конструктом **-фобія**, їх нараховується близько 280, але їх кількість постійно змінюється (**клептоманія** – бажання красти без економічних мотивів), **оніоманія** – бажання постійно купувати нові речі, **сквандерманія** – потяг постійно витратити гроші, **плутоманія** – ненормальне бажання стати багатим, **крезоманія** – бажання стати багатим за будь-яку ціну, **потікоманія** – потяг до імітації фарфору, **дороманія** – бажання дарувати подарунки, **дораманія** – ненормальний інтерес до хутра, **бібліоманія** – потяг до книг, **бібліоклептоманія** – клептоманія по відношенню до книг, **гефіроманія** – бажання переходити через мости, **графоманія** – бажання постійно щось писати, **метроманія** – манія писати вірші, **логоманія (або логомономанія)**, **вербоманія** – надмірна балакучість, **Геленоманія** – намагання усюди використовувати складні слова грецького та латинського походження, **агораманія** – бажання вийти на відкритий простір, **айлюроманія** – потяг до котів, **антоманія** – зацікнення на квітах, **киноманія** – надмірне захоплення собаками, **нім-**

фоманія – у жінок надмірний потяг до сексу, **наркоманія** – залежність від наркотичних речовин, **дипсоманія** – алкоголізм, **метоманія** – бажання змішувати алкогольні напої з метою отримання коктейлів, **тромоманія** – delirium tremens, біла гарячка, **потоманія** – патологічне бажання пити, **еноманія** – нездорова цікавість до вина, **фагоманія** – потяг постійно їсти, **меломанія** – потяг до музики, **гоміцидоманія (або дакноманія)** – потяг вбивати, **аблютоманія** – бажання постійно митися, **мізоманія** – ненависть до всього.

Квазікомпозиції з коренем **-манія** відносять до ономаціологічної моделі «каузатив + стан», корінь **-фобія** виконує функцію ономаціологічного базису «стан». Кількість слів з компонентом -манія поступається кількості лексем з компонентом **-фобія**.

Досить продуктивним є терміноелемент **-філія** у постпозиції зі значенням «кохання». У пре-позиції цей корінь використовується у словах **філологія, філософія**. Іноді словотвірний конструкт **-філія** використовується як антонім до словотвірного форманту **-фобія**, наприклад, **гемофобія** чи **гематофобія** (від дав.гр. αἷμα – кров і φόβος – страх) – страх перед кровотечею, переливанням крові, кривавими ранами, втратами крові чи кров'яним тиском. Протилежною фобією є **гематофілія** – сексуальне збудження від крові. https://dbpedia.org/page/Blood_phobia

Необхідно зазначити, що існує схожий медичний термін – **гемофілія** (рідкісне спадкове захворювання, при якому порушена коагуляція, або згортання крові). *Поширеність гемофілії у різних країнах світу, у тому числі в Україні, є приблизно однаковою – становить 24,5 випадку гемофілії А на 100 тис. новонароджених хлопчиків, а гемофілії В – майже в 5 разів менше. Загалом у світі нараховується близько 418 тис. хворих на тяжку форму гемофілії А та В.* <https://health-ua.com/article/65639-gemoflya-vukran-problemi-dosyagnennya-taperspektivi>

У медичній термінології є ще декілька термінів, в яких компонент **-філія** використовується на позначення фізичної, а не психіатричної вади (**тромбофілія, спазмофілія**): *Вагітність для жіночого організму становить певний іспит на наявність «прихованої» тромбофілії. У цей період фізіологічно формується стан підвищеного згортання крові.* <https://reprolife.ua/uk/komu-i-chomu-potribno-viznachati-geni-trombofilii/>

Приступ спазмофілії характеризується спазмом та симетричними тонічними судомами м'язів рук («рука акушера»), потім передпліч та плечей, обличчя (спазм повік, «риб'я-

чий рот»), грудної клітки і нижніх кінцівок («кінська стопа»), зі збереженою свідомістю. <https://empendiu1930-m.com/ua/chapter/B27>. П.19.1.6.1.

Окрім цього можна також говорити про розвиток полісемії у словах з конструктором **–філія**, наприклад, лексема **ліпофілія** має два значення: 1) затримання та накопичення жиру підшкірною жировою клітковиною: *Гідрофілія може переважати ліпофілію і навпаки. Таким чином, для кожної молекули поверхнево-активної речовини ми можемо визначити HLB (гідрофільний ліпофільний баланс) за шкалою від 1 до 20.*

<https://shudnenny.koshachek.com/articles/poverhnevoaktivni-rechovini-neobhidni-ale-chasto.html>

2) сексуальний потяг до повних людей: *У 1930-х роках припущення німецьких лікарів фон Бергмана та Баера про ліпофілію визнали в Європі. Протягом десяти років люди спеціально набирали вагу, щоб подобатися протилежній статі. І чим повнішою була людина, тим більше вона подобалася оточуючим.* <https://ua.ukrloves.ru/9145-lipofilija-abo-jak-osjagnuti-neosjzhneshhe-odin.html>

Традиційно конструктор **–філія** використовується у значенні «протиприродній потяг, збочення»: *Протягом XVIII століття зафіксовано ще дві справи про зоофілію. Перша відбулася у 1717 року, коли інший жовнір був звинувачений міщанами у протиприродному зв'язку з худобою.* <https://www.hroniky.com/articles/view/167-seksualni-liuboshchi-z-tvarynamy-na-volyni-khviii-stolittia-vrazhaie>.

Існує близько 100 різних термінів з терміноелементом **–філія** (**айлурофілія** – сексуальний потяг і прихильність до кішок; **акарофілія** – сексуальне задоволення, що отримується від лоскотання чи чесання; **аквафілія** – збудження від води та/або водного простору, у тому числі, від ванн та басейнів; **акомофілія** – сексуальний потяг до оголеності (у тому числі, і до оголе-

них геніталій); **акротомофілія** – пристрасть до ампутації та/або сексуальний потяг до людей з ампутованими кінцівками; **акустикофілія** – сексуальне збудження від конкретних звуків; **амаурофілія** – сексуальне збудження, яке зазнає людина при занятті сексом у повній темряві або з пов'язкою на очах; **андроміметофілія** – потяг до жінок, які одягнені як чоловіки і наслідують їх, а також до транссексуалів; **анодисофілія** – рідко вживаний термін ексгібіціонізму, бажання роздягнутися в публічному місці; **асфіксіофілія** – сексуальний потяг до задухи; також є формою гри із контролем дихання; включає ауторотичне удушення; **аутоабасіофілія** – бажання бути кульгавим або калікою; **аутогінефілія** – сексуальне сприйняття себе як жінки; **біастофілія** – сексуальне задоволення від згвалтування, причому не важливо в якій ролі; **вомерофілія** або **еметофілія** – сексуальне збудження, пов'язане з блювотними масами; **ворорефілія** – сексуальне бажання бути з'їденим та/або самому з'їсти іншу людину чи істоту; **геронтофілія** – сексуальний потяг до людей похилого віку; **гібристофілія** – сексуальне задоволення від близькості зі злочинцями, що особливо вчинили тяжкі злочини).

Отже, найпоширенішим терміноелементом грецького походження у психології є **–фобія**, найменш продуктивним **–френ**. Найпоширеніша ономасіологічна модель – «каузатив + стан». Необхідно зазначити, що число лексем з цими компонентами не є сталим, постійно з'являються нові реалії дійсності, тому сьогодні вже можна говорити про **інтернет-манію**, **інстаграм-манію**, **тік-токманію**, ці терміни не просто зустрічаються в медіатекстах, а поступово стають частини термінологічного апарату науки психології. Перспектива подальших розвідок полягає у ретельному ономасіологічному аналізі існуючих термінів психології та дослідженні новоутворень, які поступово збагачують та розширюють існуючий термінологічний апарат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. *Тлумачний словник медичних термінів*. Київ – Ірпінь, ВТФ «Перун», 2010.
2. Місник Н. В. Термін як основний структурний елемент фахової мови. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 155–157.
3. Нечаїв С. П. Деякі проблеми української медичної термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 333.
4. Таран З. О. Місце греко-латинських запозичень в українській медичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : НАН України, 1997. С. 93–95.